

Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

The Journal of Near East University Faculty of Theology

ISSN: 2148-6026 | e-ISSN: 2687-4121

Aralık / December | 2022/8/2

DİN EĞİTİMİ DİLİ OLARAK SANAT VE EDEBİYATIN KULLANILMASI

Using Art And Literature As the Language of Religious Education

CAVİT ERDEM

Dr., MEB, Sarıyer Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, İstanbul, Türkiye
PhD., MEB, Sarıyer Kız Anadolu İmam Hatip High School, İstanbul, Türkiye

caviterdem99@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8913-0201

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 07.09.2022

Kabul Tarihi | Accepted: 01.11.2022

Yayın Tarihi | Published: 25.12.2022

Atıf | Cite as

Erdem, Cavit. "Din Eğitimi Dili Olarak Sanat ve Edebiyatın Kullanılması". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2022), 196-208. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.2.03>

Erdem, Cavit. "Using Art and Literature as the Language of Religious Education". *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 8/2 (December 2022), 196-208.

<https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.2.03>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Telif Hakkı | Copyright

Copyright © 2022. Telif hakkı yazar(lar) tarafından YDUILAF'a devredilmiştir. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

Copyright © 2022. Copyright has been transferred to YDUILAF by the author(s). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License

(<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Din Eğitimi Dili Olarak Sanat ve Edebiyatın Kullanılması

Öz

Bu makalede din eğitimi dili olarak sanat ve edebiyatın kullanılması araştırılarak konuyla alakalı değerlendirmelere yer verilmiştir. İnsanlar birbirleriyle iletişimlerini sadece düz yazı ve sözle kurmamış, sanat ve edebiyatı bir iletişim ve etkileşim aracı olarak kullanmışlardır. Din eğitiminde söz ve düz yazının dışında başka iletişim ve etkileşim dillerinin olup olmadığının araştırılması, yapılan çalışmayı önemli kılmaktadır. Sanat ve edebiyatın din eğitimi dili olması açısından önemini ortaya koyma amacıyla yapılan bu çalışmada, doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Dinî kaynaklarda eğitimin içeriğiyle alakalı bilgilere yer verildiği gibi din eğitiminin dili ve üslubu üzerinde de durulmuştur. Kur'an'da *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et ve onlarla en güzel şekilde mücadele et"* ayetiyle din eğitiminde dil ve yöneme dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber'in *"Müjdeleyin nefret ettirmeyin, kolaylaştırın zorlaştırmayın"* buyruğu, din eğitimi dil ve üslubunun önemli ilkeleri arasında yer almıştır. Kur'an'da Hz. Peygamber'in insanlara dini anlatırken yumuşak huylu olduğu; katı ve kabalıktan uzak durduğu belirtilmiş ve aksi durumda insanların etrafından uzaklaşacağı belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in bu tavrı dil ve üslup açısından din eğitimcileri için örnek gösterilmiştir. Din eğitiminde tavsiye edilen dil ve üslup, yapılan işin bir hikmetinin olması; kaba, sert davranışlardan uzak durulması; kolaylaştırıcı ve müjdecî bir tavır takınılması olarak özetlenmiştir. Bu tavsiyeler, dinin en temel kaynaklarında yer almış ve konuyla ilgili genel geçer ilkeler olmuştur. Bu ilkelerin muhatabın genel durumuna bakılmadan uygulanması istenmiştir. Allah Teala Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'u Firavun'a dini anlatmak üzere görevlendirdiği zaman *"Ona (Firavun'a) yumuşak söz söyleyin, olur ki öğüt dinler yahut içi titreyerek Allah'ın azabından korkar, azgınlığından vazgeçer"* buyurmuştur. İnsanoğlunun fitraten güzele ve güzelliğe karşı eğilim içerisinde olduğu bilinmektedir. Estetik ve güzellikte insanları etkileyen bir yolun olduğu varsayılmaktadır. Sanat ve edebiyatın etkileyici gücünün günümüzde din eğitiminde bir araç olarak kullanılması, dinî bilgi ve ahlakî mesajların iletilmesinde önemli rol oynamaktadır. Çağımızın dili olan sanat ve edebiyat, tarihte din eğitimi konusunda etkili bir yöntem olarak kullanılmıştır. Sanat ve edebiyat; söz ve davranışı güzelleştiren, hikmeti ve güzelliği ortaya çıkaran; mesajın etkili bir şekilde muhatabına ulaşmasını sağlayan olgu olarak görülmüştür. Geleneğimizde en büyük sanatçının Allah olduğu kabul edilmiş ve kâinata görülen güzelliklerin Allah'ın "cemat" sıfatının bir tezahürü olduğuna inanılmıştır. Dinî mesajların etkileme gücünde, kullanılan dil, mesajın veriliş biçimi, kişilerin sosyal konumu ve psikolojik durumları önemli faktörler olarak görülmüştür. Dini anlatan kişilerden dinin güzelliklerini, dinî emir ve yasakların hikmetini insanların anlayabilecekleri şekilde sunmaları beklenmiştir. Din eğitiminin önemli kaynaklarından biri olan Kur'an-ı Kerim ve hadisler 'in sanat ve edebiyat açısından eşsiz bir yere sahip olduğu görülmektedir. Kur'an'ı insanlara tebliğ eden ve onu açıklayan Hz. Peygamber'in Arap dilini en güzel şekilde konuşuyor olması; dini tebliğ ederken takındığı üslup ve tavır; din dilinin önemine işaret etmektedir. Kur'an ve sünnetin muhtevasında kıssa ve hikâyelere yer verilmesi, mecaz, teşbih gibi edebi sanatların kullanılması din eğitimi dili hakkında ipuçları vermektedir. Günümüzde iletişim ve etkileşim dilleri olan sanat ve edebiyatın din eğitiminde kullanılmasının araştırılması çalışmayı önemli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Eğitimi Dili, Din Dili, Din ve Edebiyat, Din ve Sanat.

Using Art And Literature As the Language of Religious Education

Abstract

In this article, the use of art and literature as the language of religious education has been researched and evaluations related to the subject have been given. People did not establish their communication with each other only in prose and verbal, but they used art and literature as a means of communication and interaction. Investigation of whether there are other communication and interaction languages apart from speech and prose in religious education makes the study important. In this study, which was carried out to reveal the importance of art and literature in terms of being the language of religious education, the document analysis method was used. In the religious resources, information about the content of education is given, as well as information and suggestions about the language of religious education and the style of the educator. In the verse, "Invite to the way of your Lord with wisdom and good advice, and fight them in the best way", it is emphasized that attention should be paid to the language and style to be used while performing religious teaching and guidance activities. The Prophet's command "Give good news, do not make hate, make it easy, do not make it difficult" is seen as an important principle of the language and style of religious education. The verse, which states that the Prophet was mild-tempered and stayed away from harshness and rudeness while he was preaching, showed the Prophet as an example in religious education. Among the recommended language and style in religious education, there is a wisdom in what we do, avoiding rude and harsh behaviours, and

adopting a facilitating and heraldry attitude, and these recommendations are included in the most basic sources of religion. The general situation of the addressee did not change the recommended language of religious education. When Allah Almighty sent Prophet Musa and his brother Harun to explain religion to Pharaoh, he said, "Speak softly to him, so that he may listen to advice or tremble and fear Allah's punishment and give up his anger." It is known that human beings are naturally inclined towards beauty and niceness. It is assumed that there is a way that affects people in aesthetics and beauty. The use of the impressive power of art and literature as a tool in religious education today plays an important role in the transmission of religious knowledge and moral messages. Art and literature, the language of our age, has been used as an effective method in religious education in history. Art and literature have been seen as a phenomenon that beautifies speech and behaviour, reveals wisdom and beauty, and enables the message to reach its addressee effectively. In our tradition, it has been accepted that the greatest artist is Allah, and it is believed that the beauties seen in the universe are a manifestation of Allah's attribute of "cema". The language used, the way the message was delivered, the social position and psychological status of the people were seen as important factors in the power of religious messages. People who talk about religion are expected to present the beauties of religion and the wisdom of religious orders and prohibitions in a way that people can understand. It is seen that the Qur'an and hadiths, which are one of the important sources of religious education, have a unique style in terms of art and literature. The fact that the Prophet, who conveyed the Qur'an to people and explained it, spoke the Arabic language in the most beautiful way, his style and attitude while preaching the religion, indicating the importance of the language of religion. The inclusion of stories and stories in the content of the Qur'an and the Sunnah, and the use of literary arts such as metaphors and similes give clues about the language of religious education. Today, researching the use of art and literature, which are the languages of communication and interaction, in religious education makes the study important.

Keywords: Religious Education, Religious Education Language, Religious Language, Religion and Literature, Religion and Art.

Giriş

Toplum içerisinde doğan ve hayatını sosyal bir varlık olarak devam ettiren insanoğlu, canlılar içerisinde kültür ve medeniyet kurabilen tek varlıktır. Kültür ve medeniyetler insanların iletişim ve etkileşimlerini sağlayan kodları oluşturarak hayatı kolaylaştırmıştır. Çünkü kültür ve medeniyet, toplumların maddi ve manevi birikimlerinin tamamından oluşmaktadır. Kültür ve medeniyetlerin oluşmasında din ve inancın etkisi yoğun bir şekilde görülmektedir.

Milletler, varlıklarını devam ettirebilmek için kültür ve medeniyetlerini nesilden nesile aktarmak zorundadır ve bunun için de yoğun çaba sarf etmektedirler. Nesiller boyu kültür aktarma görevi eğitim-öğretim faaliyetlerinden beklenmiştir. Tarih boyunca ailede başlayıp okulda ve yaşadığımız çevrede devam eden eğitim, kültür ve medeniyet değerlerini nesilden nesile aktararak milli kimliğin korunmasına yardımcı olmuştur.

Yaşadığımız coğrafyanın kültür ve medeniyetinde İslam'ın derin izleri olduğu görülmektedir. Doğumumuzdan ölümümüze kadar hayatımızın her safhası İslam'ın çeşitli motifleriyle örülmüştür. Din eğitimi yoluyla bir manada toplumların bazı kültürel kodları da öğrenilmektedir. Din, kültürün önemli unsurlarından biri olması hasebiyle din eğitimi tüm zamanlarda genel eğitim ve öğretimin önemli konularından biri haline gelmiştir. Hayatın birçok alanına sirayet eden dinî değer ve kavramlar, tarihin bazı dönemlerinde kendini önemli ölçüde hissettirmiş ve eğitim denince akla sadece dinî eğitim gelmiştir. Günümüzde din ve ahlak eğitimi, milletlerin büyük bir çoğunluğunun önemseydiği genel eğitimin bir parçası olarak görülmektedir. İnsanlar din eğitimi sayesinde inançlarını, dinî görevlerini, âkibetleriyle alakalı temel soruların cevabını, dinî kavramların doğru anlamlarını, yanlış ideoloji ve hurafeler hakkındaki bilgileri, diğer dinleri temel düzeyde öğrenmektedirler. Din eğitimi önemli olduğu gibi dinin anlatım şekli ve onun anlatım dili de önemli görülmektedir. Dini anlatmak için konuyla alakalı hazırlanan yazılı, sözlü, görsel, işitsel materyallerle ve bu materyallerde iletilen mesajın usul ve esasları, şekli din dili olarak anlaşılmaktadır.

Genel eğitimin bir parçası olarak görülen din eğitimi, önemine binaen zamanı, müfredatı, dili vb. birçok açıdan incelenmiştir. Sanat ve edebiyat hem genel eğitimin hem de din eğitiminin etkisini artırmak için bir dil olarak kullanılmıştır. Tarihte dinî ve ahlaki mesajın etki gücü bu dille arttırılmıştır. Büyük İslam düşünürleri arasında yer alan İmam Gazâlî, Ferîdüddin Attâr, Farâbî, Firdevsî, Mevlânâ gibi birçok kişi; sanat ve edebiyatın gücünü eserlerinde hissettirmiştir. Din eğitimi açısından önemli eserler yazan düşünürlerimiz eserlerinde hikmetli, kulağa ve kalbe hoş gelen sözlere yer vermişlerdir. İnsanlar onların yazdıklarının ve söylediklerinin etkisinden asırlar boyu kurtulamamış ve yüzlerce yıldan beri yazılan bu eserlerden istifade etmişlerdir.¹ Klasik İslam sanatları arasında bulunan hat sanatıyla yazılan din eğitimiyle alakalı metinleri içeren hat levhalarında, sanat ve edebiyat dili bir arada kullanılmıştır. Levhaya bakan insanlar hem görsel olarak hem de edebi olarak etkili bir dinî mesajla karşılaşmıştır.² Sinema, tiyatro, musiki, mimari, hat, tezhip, ebru gibi sanatlarla insanlar duygu ve düşüncelerini etkili bir şekilde hedef kitlelerine iletmiştir. Dinî değerler, sanat ve edebiyat diliyle bazen açık, bazen de örtük bir şekilde anlatılmıştır. Birçok insan, teorik olarak anlatılan yalın dini bilgilerle yapılan din eğitimi benimsenmemiştir. Bu tarz yapılan bir din eğitimiyle verilen bilgiler kalıcı ve etkili olamamıştır. İmam Gazâlî, dille kalp arasındaki ilişkiye dikkat çekerek akla-hayale gelen şeyleri dilin söylemesiyle kalbin harekete geçtiğini sözün güzelliği veya çirkinliğine bağlı olarak neşelendiğini ya da hüzünlendiğini ifade etmiştir. Dil yalvarmaya başlayınca kalbin ürperdiğini merhamet duygularının yoğunlaştığını güzel sözle kalbin aydınlandığını, kötü sözle kalbin karardığını ifade etmiştir. Kalbi harekete geçirenin dil olduğunu; onun sadece bir et parçası olmadığını varlık âleminde olan ve olmayan her şey üzerinde tasarruf sahibi olduğunu ifade etmiştir.³ Sanat, eğitim-öğretim faaliyetlerinde eskiden beri kullanılan bir gelenek olmuştur. Çağımızda insanları etkisi altına alan sanat ve edebiyatın din eğitimi dili olarak tasarlanmasının etkili bir yöntem olacağı düşünülmektedir.

Araştırmamızın konusu, güzel sanatların ve edebi türlerin din eğitiminde kullanılması ve din eğitimine katkısının incelenmesi olarak belirlenmiştir. Sanat ve edebiyat; din eğitiminde bir araç olarak kullanılabilir mi, sanat ve edebiyatın din eğitimi dili olarak kullanılmasının nasıl bir sonuç doğuracağı, araştırmamızın problemini oluşturmaktadır. Din eğitiminde bir araç olarak kullanabilecek sanatlar ve edebi türler araştırmanın sınırları olarak belirlenmiştir. Araştırmanın amacı; din eğitimi dili olarak sanat ve edebiyatın kullanılmasının araştırılmasıdır. Çalışmamızda alanla alakalı yazılan birçok bilimsel yayından istifade edilerek doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma, din eğitiminin önemli konularından biri olan “din eğitimi dili” olması araştırmayı önemli kılmaktadır. Yapılan bu çalışmanın alana katkı sunması beklenmektedir. Çünkü dil; eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bireyleri başarıya ulaştıran unsurlardan biridir. Dinin öğretilmesi, öğrenilmesi ve davranış haline getirilmesinde dilin önemli bir enstrüman olduğu tecrübe edilmiştir.⁴ İnsanoğlu Allah’ın emir ve yasaklarına dili sayesinde muhatap olmuş; kültürel mirasını dili sayesinde gelecek nesillere aktarmıştır. Dilin Allah’ın insanlara lütfettiği önemli bir nimeti olduğu söylenebilir. İnsanlar dilleri sebebiyle diğer canlılardan ayrılmış ve dilleri sayesinde medeniyetler kurmuştur.⁵ Din eğitiminin verimliliği açısından da dilin büyük bir öneme sahip olduğu görülmüştür.

1. Eğitim-İletişim İlişkisi

İnsanoğlu sosyal bir varlık olması sebebiyle toplum içerisinde yaşamak zorundadır. İnsanın yaşadığı toplumun kültürünü benimsemesi ve yaşadığı topluma benzemesine sosyalleşme adı verilmiştir.

¹ Ertuğrul Yaman, “Susmanın Erdemi”, *Din ve Hayat* 22 (Haziran 2014), 122.

² Erol Özbilgen, “Kültür ve Sanatlar Arasındaki İlişkiler Kuramı”, *İzlenim* 32 (1996), 17.

³ İmam Gazali, *Kimyâ-i Saadet*, çev. Ömer Dönmez (İstanbul: Hisar, 2011), 383-384.

⁴ Salih Aybey, “Din Eğitiminde Verimliliği Sağlayan Önemli Bir Etken: Din Dili”, *F.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/23 (2018), 165.

⁵ Oktay Çetin, “Dilin Din Eğitimindeki Rolü”, *Uluslararası Globalleşme Sürecinde Kırgızistan’da Din Bilimleri ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Meseleleri Sempozyumu (21-22 Mayıs 2007)* (Bişkek: Bişkek Ltd, 2008), 345.

Milletler nesillerini yaşadığı topluma adapte etmek için büyük bir çaba sarf etmekte ve eğitim sistemlerinin müfredatında bu konuya yer vermektedirler.⁶

Toplum içerisinde yaşayan insan çevresiyle her daim iletişim içerisinde olmaktadır. İnsanın kendini topluma ifade etmesi yani bireysel varlığını ortaya koyması ve toplumla ilişkilerini sürdürmek için çevreyi anlaması açısından iletişimin zorunlu bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. İletişimin sosyal, psikolojik, dini, hukuki vb. birçok boyutunun olması hasebiyle her disiplin dalı kendi açısından iletişimi tarif etmiştir. Eski zamanlarda iletişim kelimesi yerine haberleşme kavramı kullanılmıştır. Ancak iletişimin haberleşmeden daha kapsamlı olduğu görülmektedir. Haberleşme kavramıyla haber niteliği taşıyan bilgilerin, olayların, tutum ve davranışların paylaşılması kastedilmiş ve kitle iletişim araçlarıyla sağlanmıştır. Kitle iletişim araçlarıyla paylaşılmayan mesajların, haber niteliği taşımadığı gerekçesiyle olay ve olguların dışarıda kaldığı görülmüştür. Sonraki dönemlerde kullanılan iletişim kavramıyla bütün mesajlar kastedilmiştir.⁷

İnsanı şekillendiren, hayatına yön veren ve onu anlamlandıran en önemli olgulardan birisinin iletişim adı verilen bilgi alış-verişi olduğu bilinmektedir. Günümüzde bilgi akışı teknolojik imkânların da kullanılmasıyla inanılmaz hız ve boyutlara ulaşmış ve her geçen gün iletişim daha çok önem kazanmıştır. Hem özel hayatımızda hem de mesleki hayatımızda başarılı olmamızda sağlıklı iletişim başarımızı artırmaktadır. Doğru ve etkili iletişim yöntemlerinin kullanılması kişileri hedeflerine yaklaştırmaktadır. İnsan amaçlarına doğru iletişim kurarak ulaşır. İletişimin amacı bazen insanlara bilgi vererek eğitmek bazen çevreyi etkilemek bazen insanları eğlendirmek gibi amaçlara ulaşmak olduğu görülmektedir.

İletişimin önemli öğelerinden birinin dil olduğu ve bununla birlikte dilin sadece yazı ve sözden ibaret olmadığı da bilinmektedir. Sözlüklerde dil, insanların duygu ve düşüncelerini diğer insanlarla paylaştığı kelime ve işaretler olarak tarif edildiği gibi duygu ve düşünceleri bildirmeye yarayan araç olarak da tarif edilmiştir⁸. Etkili iletişimde başarılı olmanın yolunun dili bir sanat gibi kullanmaktan geçtiği ve insanların konuşma biçimlerinin önemli olduğu görülmüştür. Halk arasında “söz” durumuna göre bal gibi ya da zehir gibi sıfatlarıyla birlikte kullanılmıştır. Dilin yılan gibi soktuğu ya da yılanı deliğinden çıkardığı ifadeleri de yaygın olarak kullanılmıştır. Hatipler dillerini iyi kullandığı için kitleleri peşlerinden sürüklemiş, öğretmenler öğrencileri etkilemiş, ağzı laf yapanlar halk nezdinde itibar kazanmıştır⁹.

İletişim, insanlık tarihiyle başlamış ve insanoğlu yeryüzünde olduğu sürece devam edecektir. İlk insandan günümüze kadar insanlar birbirleriyle iletişim kurma çabası içerisine girmişlerdir. İnsanın karşı tarafa kendini ifade şekli bazen sözlerle, bazen yazıyla bazen görsel öge vb. sembollerle olmuştur. Medeniyetin ilerlemesiyle insanlar düşüncelerinin, hazlarının ve isteklerinin dışavurumunu farklı biçim ve yöntemlerle ortaya koymuştur. İnsanlar karşı tarafa mesajı iletirken, iletişimde estetiğe önem vermiş, etkileşimde verimliliği artırmak için mesajı alanın keyif almasına da dikkat etmiştir.¹⁰ Söz ve yazı sanatları, drama, resim, çizgi ve ritim gibi sanatlarda iletişim ve mesaj aracı olarak kullanılmıştır.

Her bilimin kendine özgü geleneği, ıstılahları ve bir anlatım dili var olmuştur. Din eğitimi biliminin de kendine mahsus bir anlatım üslubu ve dili mevcuttur. Bu dil, dinin değerlerinin, inanç ilkelerinin, düşünce ve pratiklerinin, söz ve davranışlarla ifade edilme biçimidir. Ancak iletişim değişen durum ve şartlara göre farklılık gösteren, zamanla gelişen ve değişebilen bir olgudur. Hatta bu değişim kişiden kişiye, toplumdan topluma farklı olabildiği gibi tüm insanlara hitabeden ortak iletişim alan ve araçlarından da bahsetmek mümkündür. Kültür ve medeniyetin gelişmesiyle insanların etkileşimde kullandıkları klasik yöntemler yerine daha farklı yöntem ve araçların kullanıldığı görülmektedir. Sanal ve artırılmış gerçeklik uygulamalarıyla ve simülasyon yöntemiyle insanlar olduğundan farklı ortamlarda kendisini hissetmekte hatta eğitimin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Sosyal ağlardan; Facebook,

⁶ John Dewey, *Yarının Mektepleri*, çev. S. Celal Antel (İstanbul: Devlet Matbaası, 1938), 69.

⁷ Aysel Aziz, *İletişime Giriş* (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2012), 25-26.

⁸ Türk Dil Kurumu Sözlükleri (15 Haziran 2022).

⁹ Özcan Köknel, *İnsanı Anlamak* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1987), 496.

¹⁰ Şenkaya Ören, “Sanatın Doğuşunda İletişimle Aralarındaki Varoluşsal Birliktelik ve Sanat Eyleminde Psikolojik İletişimin Önemi”, *Atatürk İletişim Dergisi* 8 (Ocak 2015), 209-210.

WhatsApp, Instagram, Tik tok vb. sanal ortamlarda yapılan mesajlaşmalar, yayınlar ve özel uygulamalar iletişimde yeni bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Bir İletişim Dili Olarak Sanat

Din eğitiminde kavramların; dini bilgi ve duyguların anlatılmasında kullanılacak dil, din eğitimi açısından önemli bir konudur. Sınırlı bir dil ve sınırlı düşünceyle metafizik âlemi anlama ve anlatmanın zorlukları bilinmektedir.¹¹ Zaman ve mekânın değişmesiyle insanların kullandığı eğitim öğretim ve iletişim araçlarında da gelişmeler olmuştur.

İslam tarihinde ortaya konulan sanat eserleri kültürün önemli bir parçası olmakla birlikte aynı zamanda temsil ettiği medeniyet değerlerinin anlatım araçları olmuştur. İnsanlar duygu ve düşüncelerini sanat eserine dönüştürerek anlatmıştır. Ortaya konulan sanat eserlerine barındırdıkları dini mesajlar açısından bakıldığında sanatın eğitimsel bir işlev üstlendiği görülmektedir. Ortaya çıkan sanat eserleriyle duygu ve düşünceler estetik bir şekilde anlatılırken, insanların tutum ve davranışlarını, bakış açılarını etkileme amacı da güdülmüştür. Bu gerçekten hareketle; din eğitiminde konuşma ve davranış dilinden başka ortaya konulan sanat eserlerinin de bir dilinin olduğu anlaşılmaktadır.

Geleneksel İslam anlayışında en büyük sanatçı Allah olduğu ön kabulünden hareketle sanatın konusu ve kaynağı din olarak kabul edilmiştir. Güzelliğin sanat eserinin olmazsa olmaz bir özelliği ve sanat eserlerinde ortaya çıkan güzelliğin Allah'ın cemal sıfatının bir yansıması olarak kabul edilmiştir¹². Faydalı olan şeyle estetik arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Güzellik ve sanat, manevî hakikatleri yansıtan bir araç olarak görülmüştür.¹³

Sanat adına yapılan her şeyin, gerçeklere ve hakiki bilgiye kavuşturan uğraşlar olduğu bilinciyle hareket edilmiştir¹⁴. Geleneksel İslam anlayışında sanatın insanların etkinliklerinin bir parçası olduğu ve sanatın insan ruhunu okşayan güzelliklerinden hareketle manevi âlemle kurulan bir bağ olduğuna da inanılmıştır. Sanatla yoğunlaşan duyguların eğitim açısından önemli olduğu görülmektedir.

Estetik ve güzelliklerin insana nüfuz eden, onu etkileyen önemli bir dil olduğu bilinmektedir. Estetik ve güzellik duygusu fitri bir duygu olup en ilkel insandan en modern insana kadar herkes estetik ve güzelliğe meyillidir. İnsanların üzerinde birleştiği, kaynaştığı ortak bir dil gibidir¹⁵. Tabiatta görülen ahenk ve estetik gönlümüzü okşamakta ve içimize ferahlık vermektedir. Bazen şahit olduğumuz bir gök gürültüsü, çakan bir şimşek içimize korku ve ürperti vermektedir. Duyulan bir müziğin sözleri veya melodisi insanı etkilemekte ve günlerce onu mırıldanmaya sevk etmektedir. Çevremizde görülen güzellikler dikkatimizi çekmekte gözümüzü kendisinden ayıramaz duruma getirmektedir. Güneşin sabahleyin ufuktan doğuşu ve akşam kayboluşu, güneşin battığı grupta oluşan kızılılığı hayranlıkla seyredilmektedir.¹⁶

İnsan ruh ve bedenden oluşan bir varlık olması dolayısıyla güzel ve estetik her şey insan ruhunu okşamakta iletişimi ve iletilen mesajın kabulünü kolaylaştırmaktadır. Kur'an, kâinatın bir düzen içerisinde belli bir ahenk ve estetik üzerine yaratıldığını, güzel ve estetiğin insan fitratında var olduğunu bildirmiştir. Ayet-i kerimelerde; *"Muhakkak ki sizi en güzel şekilde yarattık"*¹⁷, *"Yaratanların en güzeli Allah ne yücedir"*¹⁸ buyrularak Allah'ın en güzel yaratıcı olduğu ve insanın en güzel şekilde yaratıldığı ifade edilmiştir.

¹¹ Aliye Çınar, "Din Dili: Dini Sembol ve Ritüel", *Dindarlık Olgusu* (Bursa: Kur'an Araştırmaları Vakfı, 2006), 337.

¹² Seyyit Hüseyin Nasr, *İslâm ve Modern İnsanın Çıkmazı*, çev. Ali Ünal-Sara Büyükduru (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 226-234; Hamit Er, "Din ve Sanat", *Öneri: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi* 2/9 (1998), 252-255.

¹³ Turan Koç, *İslam Estetiği* (İstanbul: İsam yay, 2014), 48.

¹⁴ Rene Guénon, *Sanatlar ve Modern Sanat Anlayışı*, çev. Tahir Uluç (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 68.

¹⁵ Nurettin Turgay, "Kur'an'a Göre Estetik ve Güzel Sanatlar", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000), 171-178.

¹⁶ Ramazan Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhit ve Estetik İlişkisi* (İstanbul: Suffe Yayınları, 1997), 176; Saffet Bilhan, *Eğitim Felsefesi* (Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1991), 249.

¹⁷ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Tin 64/3; el-Enfâl 8/2.

¹⁸ el-Mü'minun 23/14.

Birçok sanat eserinde dini mesaj ve sanatsal estetiğin birbiri içine geçtiği görülmüştür. Mimari açıdan önemli yapı örnekleri olan camiler, sadece bir ibadet mekânı olarak tasarlanmamış, bunun ötesinde insanları yüzyıllarca etkileyen bir sanat eseri olmuştur. Ortaya konulan sanat eserleriyle hem insanlara fayda sağlamış hem de dine fayda sağlama amacı güdülerek dini mesajlar için bir araç olarak görülmüştür¹⁹. Kur'an'ın güzel sesle okunması ve yazılması insanların Kur'an'la tanışmasına vesile olmuştur. Ses ve yazı sanatı din eğitiminde çağlar boyu insanları Kur'an'la buluşturmuştur. Başta Kur'an-ı güzel yazma düşüncesiyle gelişen hat sanatımız elimizin dili ve düşüncemizin zarafeti olarak hayat bulmuştur. Hat sanatı Kur'an'ın manevi feyz ve bereketine götüren bir yol olmuştur.²⁰

Hat sanatı görsel bir sanat olmanın yanında Kur'an ayetlerinin, hadis-i şeriflerin, şairlerin beyit ve mısralarının, büyüklerin sözleri olan kalam-ı kibarların, atasözlerinin sergilenerek insanlarla buluşmasına vesile olmuştur.

Musiki sanatı tarihin eski çağlarından beri insanlığın evrensel dili olmuştur. Musikinin insan üzerindeki etkisinden hareketle Farabi, İbn-i Sina gibi birçok düşünür, musikinin olumlu etkisinden istifade etmiştir. Geçmişte, psikolojik rahatsızlığı olanların musikiyle tedavi edilmesi yöntemine başvurulmuştur. Dini musiki cami dâhil birçok kutsal mekânda kullanılmış, dinin en önemli sembollerinden biri olan ezan Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar farklı makamlarda okunmuştur. Günümüzde mübarek gün ve gecelerde okunan selalar musikinin imkânlarından yararlanmıştır. Hz. Peygamber Kur'an-ı tebliği etmiş ve onun nasıl okunacağını da insanlara öğretmiştir. Namaz içerisi de dâhil olmak üzere Kur'an'ın makamla okunması tavsiye edilmiş, konuyla alakalı Hz. Peygamber; "*Kur'an'ı sesinizle güzelleştirin*"²¹ buyurmuştur.

Yaşanmış ya da yaşanma ihtimali olan gerçekleri canlandırma sanatı olan sinema, TV, tiyatro gibi görsel ve işitsel olarak birçok duyuya hitabeden sanatsal etkinlikler, günümüzde önemli bir propaganda ve etkileşim aracı olarak da kullanılmaktadır. 1970'ler sonrasında Türk sinema ve tiyatrosunda dini içeriklere yer verilmiş, milli-manevi değerleri korumaya yönelik sinema filmleri, tiyatro gösterileri yapılmıştır. Minyeli Abdullah ve benzeri filmlerde işlenen dini temalar; namaz, başörtüsü, duvara asılı Kur'an, Kâbe resmi ve besmele gibi dini içeriklerin görünür olması dini değer ve yargıların sanat diliyle ifadesi olarak yorumlanmıştır. Bazı sahnelerde müzik eşliğinde sunulan değerlere insanların dikkatleri yoğunlaştırılarak istenen mesajlar verilmiştir.²²

3. Din Eğitimi Dili Olarak Edebiyat

Kültür ve medeniyet tarihimizde önemli bir yeri olan edebiyatın eğitimle yakından ilişkili olduğu, aralarında sıkı bir bağ bulunduğu bilinmektedir. Edebiyat kelimesi "edep" sözcüğünden türetilmiştir. Edep, terbiye ve eğitim anlamlarına gelmektedir. Edebiyat insanların kişiliklerini geliştirme ve değiştirme sanatı olarak da tarif edilmiştir.²³

Tarihimizde Türklerin İslam'a girmeleriyle birlikte muhtevası din olan bir edebiyat ortaya çıkmıştır. Edebiyatın konusu din olurken, dinin anlatım dillerinden birisi de edebiyat olmuştur. 13. yüzyılın sonlarından başlayıp 19. yüzyılın başlarına kadar kesintisiz devam eden ve muhtevası din olan "Divan Edebiyatı" altı asır devam etmiş bir gelenektir²⁴. Muhteva din olmakla birlikte farklı şekil ve türleri olan edebiyat, dini insanlara ulaştırın önemli bir dil olmuştur. Dini hikmetli ve güzel anlatmanın etkili bir yolu olarak görülmüştür.

¹⁹ Koç, *İslam Estetiği*, 25.

²⁰ Seyyit Hüseyin Nasr, *İslam Sanat ve Maneviyatı*, çev. Ahmet Demirhan (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), 29-34.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Buhari, *Sahîhu'l-Buhârî*, düz. Şaban Kurt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Tevhid", 52; Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistani Ebu Davud, *Sünen-i Ebi Davud* (İstanbul: Çağrı Yay., 1981), "Vitr", 20.

²² Andre Bazin, çev. İbrahim Şener, *Sinema Nedir?* (İstanbul: Doruk Yayınevi, 2013), 269; Turan Koç, *Din Dili* (İstanbul: İz yay, 2013), 21.

²³ Cahit Kavcar, *Edebiyat ve Eğitim* (Ankara: Engin Yayınları, 1999), 2-5.

²⁴ Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/389.

Divan ve halk edebiyatımızda doğrudan dini konulara yer veren ya da dini kültürü barındıran çok sayıda edebi eser bulunmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı hikâye, roman vb. türlerde nesir olarak kaleme alınmıştır. Bir kısım eserlerin manzum olarak kaleme alındığı ve manzum eserlerin okuyucuya daha cazip geldiği; manzum olarak kaleme alınan türlerin insanları etkilediği; ezberlemeyi kolaylaştırdığı, okumayı daha keyifli hale getirdiği görülmüştür. Din eğitimiyle alakalı olabilecek farklı alanlarda çok sayıda manzum eser kaleme alınmıştır. Bu eserler arasında “Fatiha” ve “İhlas” sureleri gibi Kuran’ın bazı surelerinin tercüme ve açıklamaları da bulunmaktadır. Bununla beraber akılda daha iyi kalması için manzum tecvit eserleri, “Esmâ-i Hüsnâ” gibi bazı zikirler, fıkıhla alakalı bazı konular, dini öğreten manzum ilmihal kitapları da kaleme alınmıştır. Dini edebiyatımızda manzum eserlerin daha çok Hz. Peygamberle alakalı eserler olduğu görülmektedir.²⁵

XIV. ve XV. asırlarda mesnevi tarzı Manzum dini hikâyeler yazılmıştır. Bu eserler, Müslüman olmuş fakat İslam hakkında yeterli dini bilgisi olmayan halk olarak tanımlanan kişilere İslamî yaşam tarzını anlatmak amacıyla yazılmıştır. Didaktik bir nitelikte yazılan eserlerin konuları arasında; İslam tarihinden bölümler, Kur’an kıssaları, evliya menkıbeleri yer almıştır. Kur’an, sünnet ve siyer gibi kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan edebi manzum dini hikâyelerin de var olduğu bilinmektedir. Bu eserler arasında Hazret-i Peygamber’in hayatı ve mucizeleri, Hz. İbrahim ve Hz. İsa gibi peygamber kıssaları, din büyüklerinin ve Allah dostlarının menkıbeleri gibi konulara geniş yer verilmiştir. Sade halk diliyle yazılıp çeşitli toplantı ve merasimlerde okunan hikâyeler arasında, İbrahim Edhem, Veysel Karani, Hz. Ali’nin Cenk’i, Kesikbaş, Ejderha, Hatun, Geyik, Güvercin gibi dini bilgilerinde yer aldığı hikâyeler bulunmaktadır. Bu hikâyeler yıllarca büyük topluluklar önünde okunmuş ve keyifle dinlenmiştir. XIV. yüzyıldan itibaren manzum dini hikâye yazma geleneği başladığı ve geleneğin Anadolu’nun İslamlaşmasında büyük rol üstlendiği görülmüştür.²⁶

Konusu din olan edebiyatın zaman içerisinde birçok türü oluşmuştur. Divan Edebiyatının nazım türleri arasında bulunan “Tevhid” sözlükte bir kılma, birleştirme gibi anlamlara gelmektedir. Edebiyatımızda manzum ya da mensur olarak Allah’ın varlığını, birliğini ve yüceliğini anlatan eser türlerine “Tevhid” denmiştir. Bu eserlerin muhtevasında Allah sıfatlarıyla anılmış ve anlatılmış; Allah’ın varlığına ve birliğine deliller getirilmiştir. 13. ve 16. yüzyıllarda yazılan eserlerin genelde başlarında Allah’ı övmek ve yüceltme niyetiyle divan ve mesnevilerin girişleri “Tevhid” bölümüne ayrılmıştır. Divan edebiyatının din içerikli manzum türlerinden bir diğeri de “Münacaattır.” 19. yüzyılda daha çok divanların başında yer alan “Münacaat” Allah’a yalvararak dua etmek anlamına gelmektedir. Bu tür metinlerde Allah’ın sıfat ve isimleriyle beraber yapılan dualar şiirleştirilmiştir²⁷.

17. ve 18. Yüzyıllarda Hz. Peygamber’i övmek üzere yazılan “Na’t” türü eserler edebiyatımızın önemli bir türü olarak görülmektedir. Hz. Peygamber’e olan sevgiyi dile getirmek, ona bağlılığı bildirmek, Hz. Peygamberden şefaath talebi, onu anarak sözü güzelleştirme niyetiyle “Na’t” türü eserler kaleme alınmıştır²⁸. Hz. Peygamber’in doğumunun, doğduğu yerin, hayatından bazı kesitlerin, ahlakının, mucizelerinin, bazı gazâlarının anlatıldığı mevlid türü eserler de yazılmıştır²⁹. Hz. Peygamberle alakalı siyer, hilye, şemal, maktel gibi dini-edebi içerikli eserler de yazılmıştır. Tasavvuf ehli şairler tarafından makamla söylenen din ve ahlak temalı şiirler de kaleme alınmıştır. Bu eserler insanların daha çok duygularına hitap eden ilahiler, tevhid, zikir gibi konuları işlemiştir³⁰.

Tarih boyunca yazılan yukarıda adı zikredilen edebi eser türlerinin yanı sıra günümüzde de popüler olmuş dini içerikli roman, hikâye, şiir, tiyatro gibi edebi eserler de kaleme alınmıştır. Günlük hayata dair

²⁵ Amil Çelebioğlu, “Süleyman Nahifî’nin Hicretü’n-Nebi Adlı Mesnevisi”, *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi* 2 (1986), 53-54.

²⁶ Satı Kumartaşlıoğlu, *Manzum Dini Hikâyeler-Bir Mecmua Örneğinde* (Konya: Palet Yayınları, 2017), 296.

²⁷ Halûk Gökalp, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2011), 390.

²⁸ Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na’t* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 2.

²⁹ Ridvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2010), 137.

³⁰ Abdurrahman Güzel, *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 525.

basit dini bilgiler vererek dini bir bakış açısı kazandırmayı hedefleyen eserler, insanlara din eğitimi vermeyi amaçlamaktadır.

4. Dinin Temel Kaynaklarında Sanat ve Edebiyatın Yeri

İnsanlar tarih boyunca peygamberler ve onlara indirilen ilahi kitapların diliyle Allah'ın dinine davet edilmiştir. İslam iyiliği emretmeyi kötülükten nehyetmeyi insanlara görev olarak yüklemiştir.³¹ “Allah'a çağırandan daha güzel sözlü kim olabilir?”³² buyurularak Allah'a çağırınların sözleri övülmüştür. Bu görevi yapan insanların güzel sözler söylemesi istenmiş ve kullanılacak dilin özelliğiyle ilgilenilmiştir.³³ İbn-i Sina gibi bazı filozoflara göre herkes aynı düzeyde ilahi hikmeti anlama gücüne sahip değildir. Hakikatleri onlara anlatmak için onların anlayabileceği şekilde anlatılması önemlidir. Hz. Peygamber'in insanlara hakikati anlatırken örnekler verdiği ve semboller kullandığı bilinmektedir. Hz. Peygamber halkın kolayca anlayamayacağı bazı hakikatleri bir sanatçı gibi sembollerle anlatmıştır.³⁴

Kur'an-ı Kerim dil ve üslup açısından incelendiğinde, nev'i şahsına mahsus dil ve üsluba sahip olduğu, insanları etkilediği ve benzerini yazma konusunda meydan okuyarak aciz bıraktığı görülmektedir.³⁵ Kur'an-ı Kerim, nesre ve şiire benzer ifade biçimiyle lafızların mana ile tenasübü; ayetlerin başlangıç ve bitişlerindeki ahenk ve güzelliğiyle okuyana keyif veren üslubundaki tatlı akıcılığı, insanların dikkatlerini üzerine çekmektedir. Muhtevasında yer alan; kıssaların, öğütlerin, uyarıların, benzetmelerin etkili sunumu; din dilinin önemine dikkat çeken bir işaret olarak algılanmıştır.³⁶ Kur'an-ı Kerim'in kelime yapısı fonetik açısından değerlendirildiğinde mucizevi bir güzelliğe sahip olduğu görülmektedir. Ayetlerin iniş zamanındaki ve vahyolunduğu yerdeki sosyal şartlar dikkate alınmıştır. Mekki surelerinde yer alan ayetlerde genel olarak imani konularda kısa, kesin ve sert bir üslup tercih edilirken, Medeni surelerde üslubun daha yumuşak ve ayetlerin daha uzun olduğu görülmüştür.

Mekkeli Müşriklerden bazıları Kur'an'ın fesahat ve belagatindeki güzellikten etkilenerek defalarca gizli gizli Kur'an dinlemişlerdir. Ebu Cehil, Ebu Süfyan ve Ahnes gibi Mekke'nin ileri gelen müşrikleri Hz. Peygamber'in evinin etrafında gece karanlığına kamufle olarak kimseye görünmeden Kur'an dinlemişlerdir. Tan yeri ağardığında birbirlerini görüp bir daha yapmamak üzere sözleşmişlerdir. Bu olayın birden fazla tekerrür ettiği rivayet edilmiştir. Kureyş'in Müslüman olmamış önemli isimlerinden biri olan Velid b. Müğire bir gün Kur'an'ı dinlemiş ve çok etkilenmiştir. Durumdan haberdar olan Ebu Cehil, Velid b. Muğire'nin Müslüman olmasını engellemek için onu ziyaret ederek yüklü miktarda servet teklif etmiştir. Velid b. Muğire Ebu Cehil'in teklifini reddederek servete ihtiyacının olmadığını söylemiştir. Velid b. Muğire, dinleyip etkisi altında kaldığı Kur'an'ı şu sözlerle ifade etmiştir: “...sizlerde bilirsiniz ki; recez ve kasideyi en iyi ben bilirim, içinizde en iyi şiir söyleyen de yine benim. Yemin ederim ki, Muhammed'in okuduğu Kur'an bunlardan hiçbirine benzemiyor” demiştir³⁷. Dinin en temel kaynağı Kur'an muhataplarını ilk önce diliyle etkilemiştir. Kur'an'ın dilindeki fesahat ve belagat insanları mana ile buluşturmuştur. Kur'an'ın ilk muhatapları cahiliye döneminde Arapların edebiyata, güzel söz söylemeye karşı büyük bir meraklarının olduğu bilinmektedir. Develerin sırtında uçsuz bucaksız çöllerde yapılan yolculuklarda söylenen türküler cahiliye Arap şiirinin kaynağı olmuştur. Cahiliye döneminde belli dönemlerde Mekke'de panayırlar kurulup şiirler okunmuş, dereceye giren yedi şiir Kâbe'nin kapısına asılmıştır³⁸. Kur'an dil ve üslup olarak muhatapın kullandığı ve anladığı dili bir araç olarak kullanmıştır. Aynı şekilde mesajını muhatapının dilini kullanırken dilde mevcut olan sanat ve edebi üslubu da ustaca kullanmıştır. Bunlar arasında teşbihlerin, tekrirlerin, mecazların olduğu görülmektedir. Kur'an-ı Kerim,

³¹ Al-i İmran 3/104.

³² Fussilet 41/33.

³³ İsra 17/53.

³⁴ Latif Tokat, “Dinin Sembolik Dili”, *Milel ve Nihal; İnanç-Kültür-Mitoloji* 6/1 (Nisan 2009), 87-88.

³⁵ el-Bakara 1/23.

³⁶ Abdülkâhir El-Cürçânî, *Delailü'l-İ'caz Söz Dizimi ve Anlambilim*, çev. Osman Güman (İstanbul: Litera yayıncılık, 2008), 52.

³⁷ Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekki Surelerin Tahlihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 295.

³⁸ Süleyman Tülüçü, “Muallakat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/308-310.

dörtte birini kapsayan kıssaları, mesajını iletmede bir anlatım türü olarak kullanmış, kıssalarda yer alan olaylardan ders alınmasını istemiş ve olayda iyi örnek olarak geçen kahramanlar rol model olarak takdim edilmiştir.

Kur'an'ı dinleyen birçok kişi Kur'an'daki fesahat ve belagatten etkilenerek İslam'a girmiştir. Kur'an'ın üslubundan etkilenerek Müslüman olanların başında Hz. Ömer gelmektedir. Konuyla alakalı meşhur olan birinci rivayete göre; Hz. Ömer Hz. Peygamber'i öldürmek üzere yolda giderken kız kardeşinin Müslüman olduğu haberini duyarak yolunu değiştirmiş, kardeşinin evine gitmiştir. Burada dinlemiş olduğu Kur'an ayetlerinin tesiriyle Müslüman olmuştur. İkinci rivayete göre Hz. Ömer bir gün Hz. Peygamber'in tebliğ amacıyla yüksek sesle Kâbe'de el-Hakka suresini okuduğuna şahit olmuştur. Hz. Ömer, Hz. Peygamber tarafından okunan Kur'an'ı gizlice dinlemiştir. Kur'an-ı Kerim'in fesahat ve belagati, Hz. Ömer'i derinden etkileyerek Müslüman olmasına sebep olmuştur³⁹. Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla alakalı iki farklı rivayetin ortak noktası Kur'an'dan etkilenerek Müslüman olmasıdır.

Hz. Peygamber insanları dine davet ederken içinde yaşadığı toplumun dil ve edebiyatını iyi bir şekilde kullanmıştır. Bütün peygamberler kendi kavmini dine davet ederken kendi kavimlerinin dillerini kullanmış, kaba ve incitici tutum ve davranıştan kaçınmışlardır. Tebliğe muhatap olan insanların ikna olmasında hitabette yer alan değerlerin, güven, sevgi ve saygı dilinin önemli rolü olmuştur. Hz. Peygamber tebliğ görevini yerine getirirken konuşmalarında kinaye, teşbih, mecaz gibi birçok edebi sanata yer vermiştir. Sözlerinin fasih ve belagatli oluşu meramını en güzel şekilde anlatmasını kolaylaştırmıştır.

Hz. Peygamber konuşma üslubunda Arap dilinin bütün imkânlarını kullanmıştır. Kavminin en güzel konuşanı olduğunu hem kendisi hem de başkaları ifade etmiştir. Konuşurken herkesin anlayacağı şekilde tane tane konuştuğu rivayet edilmiştir.⁴⁰ İbnü'l-Esir (Ö.606/1209), Hz. Peygamber'in açık-seçik tatlı bir konuşma üslubuna sahip olduğunu, kullandığı kelime ve lafızlardaki tenasübün dikkat çektiğini ve Arapların en fasih konuşanı olduğunu ifade etmiştir.⁴¹ "Cevâmiu'l-kelim ile gönderildim" veya "Bana Cevâmiu'l-kelim verildi" ifadeleriyle Hz. Peygamber, az sözle çok şey ifade etme anlamına gelen "Cevâmiu'l-Kelim" olduğunu ifade etmiştir.⁴²

Gerek bireysel hayatımızda gerek toplumsal hayatımızda birçok problemin insanların birbirlerini doğru anlayamadıklarından ya da doğru iletişim kuramadıklarından kaynaklandığı görülmektedir. İnsanların içinde bulunduğu şartlar, duygu yoğunlukları, sözün söyleniş biçimi ve zamanlaması iletişim açısından önemli görülmektedir. İnsanlar meramını doğru yerde, doğru zamanda ve doğru bir şekilde aktaramadıkları zaman iletişim kazalarıyla karşılaşma oranının yüksek olduğu tecrübe edilmiştir. Allah Teala Kur'an'da Hz. Musa'yı Firavun'a tebliğe gitmesini istemiş; Firavun'a gidip ona yumuşak bir üslupla tebliğ yapmasını tembih etmiştir.⁴³ Firavun'a tebliğe görevlendirilen Hz. Musa'dan öğretilen dil ve üslup din eğitimi açısından dikkat çekmektedir. "Ona gidip deyin ki!" gibi başlayan sözcüklerle Hz. Musa ve Hz. Harun'a Firavun'a ne söyleyecekleri öğretilmiştir. Bir başka örnekte Kur'an insanları dine davet ederken özensiz bir üslup yerine güzel ve hikmetli sözlerle daveti emretmiştir. Nahl suresinde; "*Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir*"⁴⁴ buyurulmaktadır. Ayetin açık mesajında, din eğitiminde dilin "güzel" ve "hikmetli" olması istenmektedir. Din eğitiminde kullanılan dilde sözün doğru olması ve hakikat ifade etmesi, sözün ahlaki vasfının olması ve sözün estetik vasfının da olmasının önemli olduğu anlaşılmaktadır⁴⁵.

³⁹ Ahmed Ağırakça, "Hz. Ömer'in Müslüman Olması Meselesi ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Artuklu Akademi* 4/1 (2017), 3.

⁴⁰ Ebu Davud, "Edeb", 18.

⁴¹ İbnü'l-Esir Cezeri, *en-Nihaye fi garibi'l-hadis ve'l-eser* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1963), 1.

⁴² Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, 1-8 Cilt. düz. Şaban Kurt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Ta'bîr", 11; Müslim b. Haccâc Müslim, *el-Müsnedü's-Sahîh* (Kâhire: Mektebetü'r-Rihâb, 2008), "Mesacid", 5.

⁴³ Taha 20/42.

⁴⁴ en-Nahl 16/125.

⁴⁵ Mehmet Görmez, *Kalbin Erbaini* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 132.

Yaşadığımız yüzyıl bilgi ve teknoloji çağı olması hasebiyle “eğitim” günümüzün en önemli konularından birisi haline gelmiştir. Eğitim öğretim araçlarının çoğalması, edebiyat ve sanatın birlikte eğitim ve öğretimde bir araç olarak kullanılma imkânı her geçen gün daha da gelişmektedir. Genel eğitimin bir parçası olan din eğitiminde sanat ve edebiyatın bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Dinin temel kaynakları incelendiği zaman sanat ve edebiyata uzak olmadığı, içerik incelemesi yapıldığında dinî kaynakların sanat ve edebiyata yer verdiği zengin bir edebi üsluba sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Çalışmamızda bir dinî eğitim dili olarak sanat ve edebiyatın önemi incelenmiştir. Din eğitimi dili üzerinde yapılan değerlendirmelerden hareketle, tavır ve davranışların, sanat ve edebiyatında bir dilinin olduğu, iletişimin sadece yazı ve sözlerden ibaret olmadığı anlaşılmıştır. Birçok iletişim kazasının yaşandığı günümüzde dil ve iletişimin önemli olduğu, zamana ve mekâna göre iletişim ve etkileşimin çeşitlendiği görülmektedir. Din eğitiminde kullanılan dilin ve kurulan iletişimin öneminden hareketle söz ve düz yazının dışında diğer iletişim kaynaklarının araştırılması, çalışmayı önemli kılmaktadır. Araştırma da din eğitiminin temel kaynaklarının kullandığı üsluptan hareketle konuyla alakalı yazılan diğer kaynaklar incelenerek doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Yapılan çalışmada dinî bilgi, değer ve ahlaki mesajların iletilmesinde, sanat ve edebiyatın eskiden beri insanların kullandığı etkili bir yöntem olduğu bilinmektedir. İmam Gazali, Farabi, Mevlâna gibi tarihimizde iz bırakan büyük şahsiyetler sanat ve edebiyatın etki gücünü eserlerinde ustaca kullanmıştır. Sanat ve edebiyatın eserlere katkısı, yazılan eserlerin yüzlerce yıl severek okunmasını sağlamıştır. Eserlerinde yer alan dinî ve ahlaki bilgilerin şiir, hikâye vb. formlarda ifade edilmesi insanları etkilemiş, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamış ve çağlar boyu etkisi devam etmiştir. Çalışmamızın sonucunda çağımızın dili olarak da ifade edilen sanat ve edebiyatın din dili olarak yeniden tasarlanması, din eğitim ve öğretiminde etkili bir şekilde kullanılması din eğitimi açısından önemli olacağı kanaatine varılmıştır.

İnsanoğlunun fitraten güzelliğe ve süslü olan şeylere karşı bir eğilim içerisinde olduğu bilinmektedir. Estetik ve güzellikte insana nüfuz eden bir yol olduğuna ve bir hikmet dili olduğuna inanılmıştır. İnsanların güzel olmak, güzelliklere sahip olma eğiliminden dolayı estetik ve güzellik duygusunun fitri bir duygu olduğuna inanılmaktadır. İnsanlar ilk günden günümüze kadar kılık-kıyafetlerinde, sahip oldukları eşyalarında ve içinde yaşadıkları evlerinde hülâsa her şeylerinde gücü nispetince estetik ve süslü olanı tercih etmişlerdir. İslam insanın eğitilebilir bir varlık olduğunu, en güzel bir şekilde yaratıldığını ve iyiliğe ve güzelliğe karşı meyilli olduğunu ifade etmiştir. İnsanın bu özelliğinden hareketle insanları Allah’a ve onun indirdiği dine güzellikle davet edilmesi istenmiştir. İnsanın fitratının güzele, süs ve estetiğe karşı meyilli olmasından dolayı sanat, edebiyat ve hikmet diliyle insanlar üzerinde daha kolay etki oluşacağı anlaşılmaktadır.

İslam’ın temel kaynağı ve insanlara rehber olarak indirilen Kur’an-ı Kerim’e dil ve üslup açısından baktığımızda Kur’an’ın nev’i şahsına mahsus eşsiz bir dil ve üsluba sahip olduğu görülmektedir. Hem manasıyla hem üslubuyla dikkat çektiği, insanları etkilediği görülmektedir. Kur’an-ı Kerim’in, nesre ve şiire benzer taraflarının olduğu; manaya uygun seçilen lafızlarda görülen uygunluk, ayetlerde görülen ses uyumu ve ahenk; üslubundaki tatlı akıcılığıyla okuyana verdiği keyif dikkatleri üzerine çekmiştir. Muhtevasında yer alan kıssalar, mesajların veriliş biçimleri sanat ve edebi güzellikler açısından çok şey ifade etmektedir. Dinin ikinci temel kaynağı olan Hadisler’in ve dolayısıyla Hz. Peygamber’in kullandığı dilin de Kur’an-ı Kerim gibi nevi şahsına mahsus özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber Arap dilini en güzel bir şekilde konuşmuş, Arapçanın dil açısından bütün imkânlarını kullanmıştır. Hz. Peygamber’in Arapların içinde kendi dilini en güzel konuşan olduğu onu tanıyanların ortak görüşü olmuş ve bu durumu bizzat kendisi ifade etmiştir.

İslami gelenekte Allah en büyük sanatçı olarak kabul edilmiş; sanat eserlerinde görülen güzelliklerin Allah’ın “cema” sıfatının bir tezahürü olduğu varsayılmıştır. Tarihimizde görülen çeşitli sanat ve edebi eserlerde din ve ahlakın birlikte olduğu; iç içe geçtiği görülmüştür. Mimari açıdan önemli

eserlerden biri olarak bilinen camilerin sadece ibadet için kullanılmak üzere inşa edilen mekanlar olmadığı, bunun ötesinde başka amaçlarının da olduğu anlaşılmaktadır. Camiler İslam dininin kutsiyetini, görkemini, estetiğini yansıtan mekanlar olarak da inşa edilmiş ve insanları yüzyıllar boyunca etkilemiştir. Cami ve benzeri sanat eseri yapıtlar hem insanlara faydalı olma hem de dine faydalı olma amacıyla inşa edilmiştir. Mimaride olduğu gibi musikin de insan üzerindeki olumlu etkisinin farkına varılmış Farabi, İbn Sina gibi düşünürler musikiden yararlanılmasını önermişlerdir. Tarihimizde musikin insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkisinden hareketle, psikolojik rahatsızlıkları olanları musikiyle tedavi etmişlerdir. Musiki dili, dinin birçok alanına nüfuz etmiştir. Dinî musiki camilerde ve birçok mekânda dinî programlarda kullanılmıştır. Kur'an'ın -namaz dahil okunduğu her yerde- makamla okunmasının caiz olması ve teşvik edilmesi, ezan ve ilahilerde musikin imkanlarından yararlanılması, dinin en önemli sembollerinden biri olan sanatın dinle ilişkisini ve sanat dilinin sınırlarını göstermesi açısından önemli olarak görülmektedir. Şarkı, türkü, ilahi, ninni vb. formlarda makam ve melodiyle verilen dinî bilgi ve değerlerin insanlarla buluşması ve insanlar tarafından beğeniyle karşılanması, musikiyi önemli bir din dili olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Türklerin İslamiyet'e girmeleriyle edebiyatın konusu din ve Hz. Peygamber olmuştur. Konusu din olan edebiyatın zaman içerisinde dinî konular bakımından ya da nazım türleri açısından farklı türleri oluşmuştur. Divan Edebiyatında; tevhid, na't, münacat, mevlid, siyer, kırk hadis, hilye, miraciye, divan, mesnevi, nasihatnameler vb. türler oluşmuştur. Her bir türün sanat ve edebiyatla ilişkisi olduğu, dinî konuların sanat ve edebiyatla anlatıldığı görülmüştür. Edebiyatımızın sonraki dönemlerinde görülen roman, hikâye, seyahatname, deneme vb. türlerde de dinî içeriklere yer verilmiştir. Günümüzde de değerlerimiz, dinî bilgilerimiz fıkıh dilinin dışında roman, hikâye, şiir, hatıra, fıkra gibi edebi formlarla muhatabın seviyesine uygun anlatılması din eğitimi açısından önemli bir dil olacağı düşünülmektedir.

Din eğitiminde sanat ve edebiyatın kullanılmasıyla alakalı bazı teklifler sunulabilir. Bu önerilerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: İlahiyat fakültelerinde din eğitiminde kullanılmak üzere edebi türde materyal hazırlamaya yönelik "din eğitimi edebiyatı" adıyla bir ders okutulabilir. Televizyon, sosyal medya gibi internet ortamında yayınlanacak, din eğitimine yönelik kısa film, animasyon, dizi film vb. program ve materyaller hazırlanarak eğitim materyali olarak kullanılabilir. DKAB ve İHL meslek derslerinde dini bilgi ve değerleri içeren edebi eserlerin incelenmesi; resim, afiş, karikatür gibi görsel sanatların ders materyali olarak kullanılması dersleri daha keyifli hale getirebilir. Dini değer ve ilkeleri barındıran deyim, atasözü, şiir ve musikin din eğitimi materyali olarak kullanılması, kulağa ve kalbe hitap ederek dini duyguların gelişmesine yardımcı olabilir.

Çalışmanın neticesinde zamanın değişmesiyle din eğitiminde, iletişim ve etkileşim dillerinin değişebileceği, çeşitlenebileceği anlaşılmıştır. Savunulan fikir ne kadar önemli olursa olsun onun sunulması da önem arz etmektedir. Din eğitiminde geleneksel kullanılan metot ve dilin yanı sıra günümüzün önemli bir dili olan sanat ve edebiyat dilinin etkin bir şekilde kullanılmasının yararlı olacağı kanaati oluşmuştur. Roman, hikâye, şiir, biyografi vb. edebi türlerle beraber sinema, tiyatro, musiki, mimari, hat, tezhip, ebru vb. sanat dallarıyla insanlara dinî- ahlaki bilgi ve değerler etkili bir şekilde sunulabilir.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

Kaynakça

- Ağırakça, Ahmed. "Hz. Ömer'in Müslüman Olması Meselesi ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Artuklu Akademi* 4/1 (2017), 1-20.
- Akün, Ömer Faruk. "Divan Edebiyatı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/389. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıntaş, Ramazan. *İslam Düşüncesinde Tevhit ve Estetik İlişkisi*. İstanbul: Suffe Yayınları, 1997.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Aybey, Salih. "Din Eğitiminde Verimliliği Sağlayan Önemli Bir Etken: Din Dili". *F.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/23 (2018), 165-182.
- Aziz, Aysel. *İletişime Giriş*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2012.
- Bazin, Andre. çev. İbrahim Şener. *Sinema Nedir?* İstanbul: Doruk Yayınevi, 2013.
- Bilhan, Saffet. *Eğitim Felsefesi*. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1991.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *Sahîhu'l-Buhârî*. 1-8 Cilt. düz. Şaban Kurt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2010.
- Cezeri, İbnü'l-Esir. *en-Nihaye fi garibi'l-hadis ve'l-eser*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1963.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Delailü'l-İ'caz Sözü Dizimi ve Anlambilim*. çev. Osman Güman. İstanbul: Litera yayıncılık, 2008.
- Çelebioğlu, Amil. "Süleyman Nahîfi'nin Hicretü'n-Nebi Adlı Mesnevisi". *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi* 2 (1986), 53-54.
- Çetin, Oktay. "Dilin Din Eğitimindeki Rolü". *Uluslararası Globalleşme Sürecinde Kırgızistan'da Din Bilimleri ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Meseleleri Sempozyumu (21-22 Mayıs 2007)*. 345-352. Bişkek: Bişkek Ltd, 2008.
- Çınar, Aliye. "Din Dili: Dini Sembol ve Ritüel". *Dindarlık Olgusu*. 325-337. Bursa: Kur'an Araştırmaları Vakfı, 2006.
- Dewey, John. *Yarının Mektepleri*. çev. S. Celal Antel. İstanbul: Devlet Matbaası, 1938.
- Ebu Davud, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistani. *Sünen-i Ebi Davud. "Edeb"*. 18. I-V Cilt. İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- Er, Hamit. "Din ve Sanat". *Öneri: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi* 2/9 (1998), 252-255.
- Gazali, İmam. *Kimyâ-i Saadet*. çev. Ömer Dönmez. İstanbul: Hisar Yayınları, 2011.
- Gökalp, Halûk. *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2011.
- Görmez, Mehmet. *Kalbin Erbaini*. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Guënon, Rene. *Sanatlar ve Modern Sanat Anlayışı*. çev. Tahir Uluç. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Kavcar, Cahit. *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Engin Yayınları, 1999.
- Koç, Turan. *İslam Estetiği*. İstanbul: İsam yay, 2014.
- Koç, Turan. *Din Dili*. İstanbul: İz yay, 2013.
- Köknel, Özcan. *İnsanı Anlamak*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1987.
- Kumartaşlıoğlu, Satı. *Manzum Dini Hikayeler-Bir Mecmua Örneğinde*. Konya: Palet Yayınları, 2017.
- Müslim, Müslim b. Haccâc. *el-Müsnedü's-Sahîh*. Kâhire: Mektebetü'r-Rihâb, 2008.
- Nasr, Seyyit Hüseyin. *İslam Sanat ve Maneviyatı*. çev. Ahmet Demirhan. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 1992.
- Nasr, Seyyit Hüseyin. *İslâm ve Modern İnsanın Çıkmazı*. çev. Ali Ünal - Sara Büyükduru. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Ören, Şenkaya. "Sanatın Doğuşunda İletişimle Aralarındaki Varoluşsal Birliktelik Ve Sanat Eyleminde Psikolojik İletişimin Önemi". *Atatürk İletişim Dergisi* 8 (Ocak 2015), 209-210.
- Özbilgen, Erol. "Kültür ve Sanatlar Arasındaki İlişkiler Kuramı". *İzlenim* 32 (1996), 11-17.
- Türk Dil Kurumu. Erişim 15 Haziran 2022. <https://www.tdk.gov.tr/>
- Tokat, Latif. "Dinin Sembolik Dili". *Milel ve Nihal; İnanç-Kültür-Mitoloji* 6/1 (Nisan 2009), 75-98.
- Turgay, Nurettin. "Kurânâ Göre Estetik ve Güzel Sanatlar". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000), 171-178.
- Tülücü, Süleyman. "Muallakat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/308-310. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Ünsal, Hadiye. *Erken Dönem Mekki Surelerin Tahlili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Yaman, Ertuğrul. "Susmanın Erdemi". *Din ve Hayat* 22 (Haziran 2014), 120-123.
- Yeniterzi, Emine. *Divan Şiirinde Na't*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.